

Den digitale kirkegårdskultur

- hvordan sociale medier forstærker gravminderne

Af Jakob Borrits Sabra

Digital designingeniør og ph.d.-studerende ved Institut for Arkitektur,
Design og Medieteknologi ved Aalborg Universitet, Aalborg

Den samtidige kirkegård er et multifunktionelt rum med forskellige oplevelser og forskellige formål.

Den digitale dimension

I litteraturen defineres kirkegården som et rum for den dødes minde, et sted hvis samfundsmæssige og kulturelle betydning ofte findes i dets funktionelle formål, dets kunst- og kulturhistoriske grave og monumenter samt dets landskabelige og æstetiske virkemidler (Sommer 2003). I artiklen *Kirkegården som religiøst rum* italesætter Markussen (2014) en manglende opmærksomhed over for kirkegårdens og i særdeleshed gravstedernes situerede og udlevede religiøsitet, en dimension der ofte glemmes i den sædvanlige kirkegårds- og mindediskurs. Med Gotveds (2014) overblik over den internationale (primært vestlige) forskningslitteratur på området, vil jeg i denne artikel argumentere for, at kirkegården også har en voksende digital dimension, der kræver opmærksomhed, holdningsudveksling og stillingtagen på samme vis som stedets religiøse, sekulære, æstetiske, sociale, kulturelle, historiske, politiske og funktionelle dimensioner. Det forudsætter et overblik over digitale fænomener og tendenser indenfor medieringer af døden i den danske kirkegårds- og mindekultur. Jeg vil således først give eksempler på, hvordan digitale teknologier og sociale medier kommer til udtryk i denne sammenhæng, og dernæst forsøge at give nogle svar på, hvordan forvaltninger, menighedsråd og planlæggere skal forholde sig til dem.

Kategorisering af produkter

Da internettet har voksende indflydelse på danskeres hverdag og tilværelse, er det naturligt, at det digitale felt også i stigende omfang griber ind på dødens område. Der findes i dag flere forskellige digitale praksisser og medier til kommunikation, der kan bruges i tiden lige efter et dødsfald og

undervejs i den aktive mindeperiode. For at skabe et overblik over de forskellige digitale produkter og tjenester, vil jeg i det følgende se nærmere på nogle af dem. Artiklen er ikke udtømmende men skal umiddelbart læses som et øjebliksbillede af teknologier og tendenser i kontekst af en dansk kirkegårds kultur.

Mindehjemmesider

Internettet opnåede tidligt betegnelse som en *thanateknologi* (en dødsteknologi), der bevarer information om samfund og mennesker til brug for fremtidens virtuelle historikere (Graham m. fl. 2015). Denne funktion findes eksplicit på hjemmesider dedikeret til minde om døde, ofte ofre for menneskelige tragedier. Større samlinger af mindesider går under betegnelsen virtuelle kirkegårde. Den største danske virtuelle kirkegård er *Mindet.dk*, som har over 700 digitale mindesider. Her kan brugerne selv oprette en mindeside og tilføje billeder, tekst og data ind i et let og overskueligt design.

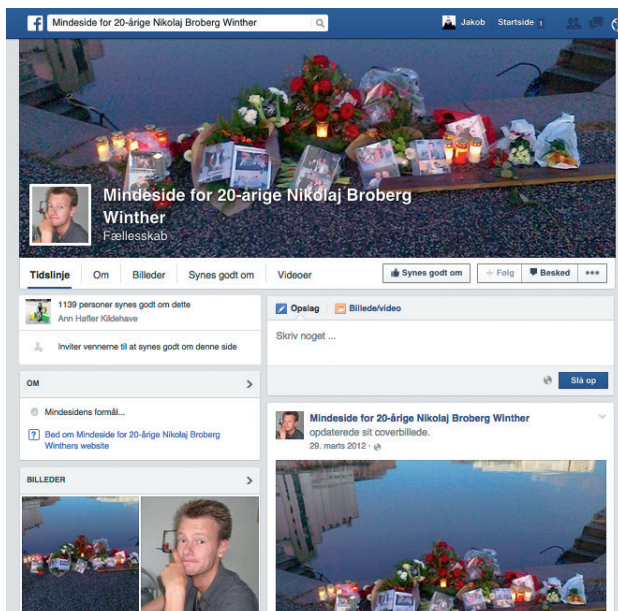
Symbolikken er hentet fra kirkegården og dens objekter, og man har eksempelvis mulighed for at tænde et digitalt lys for den døde eller placere en digital blomsterbuket. Den virtuelle kirkegård refererer således overvejende til praksisser fra vores kirkegårds kultur. Forbindelsen til kirkegården forstærkes i de tilfælde, hvor det fysiske gravsted og gravstenen vises på digitale billeder, og hvor besøgene og udviklingen

Med iPad'en på oplevelse på kirkegården. Ved gravstenene kan man som besøgende fordybe sig i de dødes mindehjemmesider. Foto: Jakob Borrits Sabra.

Mindet.dk er Danmarks største virtuelle mindesite med ca. 700 mindesider for afdøde danskere. Foto: Jakob Borrits Sabra.

Siden 2009 har Facebook-profiler kunnet konverteres om til mindesider. I dag kan mindesider også være offentlige og skjulte mindefælleskaber. Foto: Jakob Borrits Sabra.

på gravstedet danner grundlag for kommunikationen på hjemmesiden. Det vidner om en fortsat stærk tilknytning til det fysiske gravsted.

Den virtuelle kirkegård danner grundlag for små sociale grupperinger med mindesiden for afdøde i centrum. Mindesiden er dog oftest et udtryk for et enkelt individs minde om afdøde og ikke et fællesobjekt. Tænder en anden eksempelvis et lys på en mindeside, er det ophavsindehaverens subjektive mindekonstruktion, der hyldes. Altså ligger der i designet af mindesider som eksempelvis *Mindet.dk* en klar forskel mellem individuel og kollektiv agens.

Visse af de større mindesider, eksempelvis *Muchloved.com*, er startet ud som virtuelle kirkegårde, men er senere blevet videreudviklet til også at omfatte tjenester til udveksling af breve, billeder og samtaler. Som det eneste sociale medienetværk tilbyder Facebook konvertering af aktive brugerprofiler til mindesider som følge af et tydeligt behov blandt deres brugere for at bevare de afdødes digitale fodspor for eftertiden.

Inden udbredelsen af Facebook var hjemmesider og blogs de mest betydningsfulde mindemedier. Her kunne sorgramte dele oplevelser med hinanden og derigennem forsone sig med en tilværelse med sorg tæt inde på livet. Mindehjemmesiderne legitimerer samtale om den døde, men da mange af de uploadede tekster henvender sig direkte til den afdøde, danner de samtidig bro til den mindre socialt accepterede samtale med den døde, uden at sorgen fremstår patologisk eller skadelig.

Sociale medier efter døden

Et relativt nyt fænomen er fremkomsten af sociale medier, der giver den døende mulighed for efter døden at videregive sine sidste ord, erfaringer, budskaber og hilsner på tekst, i billeder, video og lyd. Medierne etablerer en digital kontinuerlig kommunikation mellem afdøde og efterladte, kunstig og konstrueret modsat virkelig og intelligent.

DeadSocial er et eksempel på et sådant digitalt 'enden-på-livet' værktøj og markedsføres under parolen "Blot fordi dit fysiske liv er slut, behøver dit digitale liv og din tilstedeværelse hos andre ikke at være det" (DeadSocial 2015). Forud for sit endeligt kan den døende gratis forberede tekstbeske-

der, emails og billeder til sine efterladte. En lignende service leveres af firmaet *SafeBeyond*, som lader døende gemme specifikke videobudskaber til fremtidig distribuering på eksempelvis mærkedage, når modtageren rammer en bestemt geografisk position eller i forbindelse med livsbegivenheder, som den afdøde ikke nåede at opleve, såsom barnets konfirmation, afgangseksamen og bryllup. I løbet af 3-4 generationers tid overgår en afdød fra status af familiemedlem til forfader. Det betyder, at erindringen om personen er gået fra en aktiv familiehukommelse til en passiv slægtshukommelse.

Disse teknologier tilbyder altså den døende en forsikring om fortsat tilstedeværelse som et aktivt familiemedlem efter døden, men hvilken emotionel værdi har disse digitale gravbudskaber, skrevet og optaget af et døende menneske fra fortiden? Teknologier rejser filosofiske spørgsmål, om hvorvidt et menneske eller et minde har en udløbsdato, og i så fald hvilken indflydelse parametre såsom tid, situation, relation, tilstedevær og intensitet har herpå.

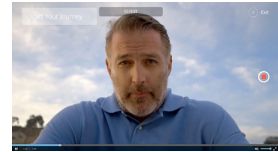
Medieteknologier til gravsteder

For den uindviede forbigående kan de fleste moderne danske gravsteder fremstå med en vis anonymitet eller mangel på særpræg og visuelle ledetråde om personen bag navnet på stenen. De følgende teknologiske udviklinger er hver især valgt for deres potentiale til at synliggøre gravstederne og frembringe gravstenenes flerstrengede tidlige fortællinger.

LCD skærmteknologi og videogravsten

En teknologi, som har været tilgængelig i snart 20 år, men som ikke rigtigt har vundet indpas i Danmark, er inkorporeringen af digitale TV-skærme på gravstederne. Det amerikanske firma *Vidstone* har eksempelvis siden 2005 markedsført deres produkt *The Serenity Panel*, et solenergidrevet 7 tommer LCD skærmsystem direkte integreret i gravstenen. Systemet kan afspille en produceret video eller billedsekvens med tilhørende lydspor. Hver gang gravstedet besøges, opleves et gentagende personligt, historisk tilbageblik og en fejring af den afdøde.

Nogle døende vælger selv deres foretrukne gravsten forud for døden, og i disse tilfælde vil valget af en løsning med LCD teknologi give den døende kontrol over sin egen mindepræsentation og dermed det sidste ord. For efterladte, som måtte finde den almindelige gravstentype for banal, er det

Den syge og døende forbereder sig på at forlade verden og sin familie. Med en smartphone indtales og gemmes videooptagelser, der senere vil blive sendt ud til familien via *SafeBeyond*. Foto: Jakob Borrits Sabra.

et tilvalg af et medie, der kan hjælpe med at holde erindringen om afdøde i live via musik, billeder, video og stemme, men det stiller samtidigt spørgsmål om værdien af den samme gentagelse.

QR-koder

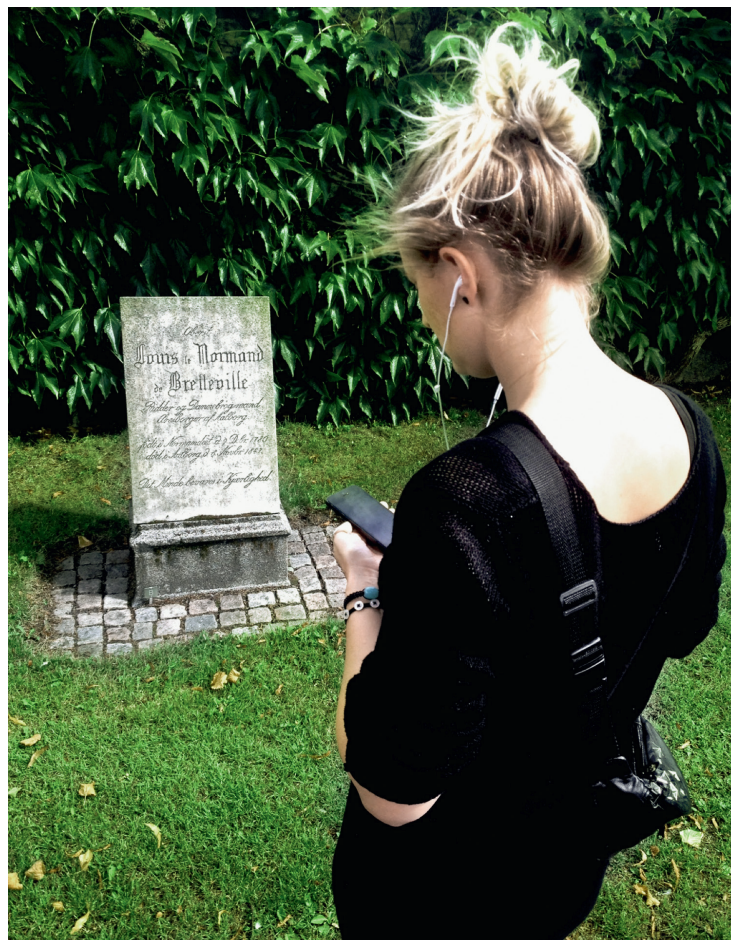
De seneste par år har stenhuggere og bedemænd haft kendskab til forekomsten af en for kirkegården relativt ny type af symboler på gravstenene, de såkaldte *Quick Response* (QR) koder. Teknologien stammer fra 1994 og er baseret på stregkodescanning oprindeligt anvendt i den japanske bilindustri. QR-koderne skal aflæses af et kamera eller en scanner, hvorved et program forbinder brugerne til den tilknyttede hjemmeside, uden at de selv skal til at taste adressen ind. Vestre Kirkegård og Assistens Kirkegård i København gør brug af QR-koderne til information og oplysning om særligt udvalgte, ofte historiske gravsteder. De forbinder besøgende, turister og forbipasserende til det sociale videomedie *Youtube*, hvor små dokumentariske videoklip udfolder narrativer bag gravminderne.

QR-kodens styrke er, at mens selve koden er unik, er hjemmesiden bag koden dynamisk og kan ændres i takt med, at behovet skulle opstå. Derudover kan QR-koder indgrave direkte på gravstenen, hvormed det digitale minde og den fysiske gravsten er direkte forbundne. Umiddelbart er de største begrænsninger ved brugen af QR-koder til gravsten afhængigheden af smartphones samt nødvendigheden af en pålidelig internetforbindelse, hvilket et stigende antal smartphonebrugere og opsætning af nye sendemaster rundt i landet dog lader til at løse.

GPS positionering

Antallet af audiovisuelle tourguides, programmer til oplevelse af bymiljøer og kulturarvssteder er stigende, da det er blevet lettere og billigere at udvikle dem. Fælles for mange guideprogrammer er brugen af *Assisteret Global Positionerings Systemteknologi*, A-GPS, som ved hjælp af en smartphones satellitforbindelse og kontakt til sendemaster kan positionere en mobiltelefon ned til ca. 10 meters nøjagtighed på relativ kort tid.

Da kirkegården ofte er et åbent landskab, giver det optimale muligheder for forbindelse til netværk og satellit. I sin enkelthed vil brugen af GPS-teknologi kunne bane vejen for, at monumenter og gravsteders geografiske placering bliver

Med en lydguide kan man gå rundt og undersøge kirkegården for lydfortællinger. Når man er inden for bestemte placeringer, udfolder historien om gravstenen sig.
Foto: Jakob Borrits Sabra.

kortlagt og forbundet med information, der er tilgængelig for brugeren, når denne nærmer sig placeringen. Oplevelsen kan være baseret på lyd, video eller anden skærmbaseret information.

En af udfordringerne ved at bruge GPS-teknologien på kirkegården er dens forholdsvis begrænsede positionsnøjagtighed. I afsnit, hvor gravene er meget tætte, eller hvor flere personer er begravet i samme gravsted, vil de korte afstande skabe overlap i positionsbestemmelserne, hvormed det afspillede indhold ikke vil passe til gravstedet. Desuden vil sløjfning af ældre gravsteder og salg af nye kræve periodiske opdateringer af systemet bag de digitale gravminder samt en strategi for, hvad man gør, når flere fortællinger således ender med at skulle dele koordinat.

RFID-tags

En anden type gravstensteknologi er brugen af *Radio Frekvens Identifikations* (RFID) etiketter, de såkaldte RFID-tags. I stedet for at scanne en stregkode modtages og aflæses elektromagnetiske frekvenser udsendt af RFID'en. Et eksempel på RFID markedsført til gravminder er produktet *RosettaStone*, hvor en separat mindemarkør, en lille sten der indeholder en RFID, aktiveres, når en modtagerenhed holdes hen over den.

Fordelen ved RFID-teknologien er den meget præcise angivelse af det specifikke gravsted, da modtagerenheden først aktiverer RFID'en, når denne er inden for 6 centimeters afstand. Eftersom almindeligt tilgængelige smartphones og tablets endnu ikke tillader brugen af teknologien til andet end kommercielt styrede betalingssystemer, kræver teknologien udlevering af særlige modtagere til kirkegårdsgængerne.

Augmenteret Virkelighed

En ny genre inden for oplevelsesteknologi med gode chancer for at vinde indpas inden for digital formidling af gravminder er virkelighedsforstærkende teknologi, også betegnet *Augmenteret Virkelighed* (Augmented Reality (AR)). Her skal ikke tilføjes fysiske artefakter ud over gravstenen, da teknologien benytter sig af billedgenkendelse, og al information ligger i en database, som hentes via forbindelse til internettet.

Programmet bruger det indbyggede kamera i en smartphone, genkender den unikke gravsten og forbinder øjeblikkeligt til den relevante information om den døde. Brugeren oplever en forstærket virkelighedsoplevelse, hvor gravstenen blandes med digitale informationer i billeder, tekst, video eller lyd fra og om den dødes liv.

Grundet den enkle opsætning og de reducerede omkostninger udgør AR et stærkt alternativ til andre teknologier inden for mindekonstruktion og formidling. Brugen af den vil imidlertid kræve en stillingtagen til, hvem der kan oprette indhold på mindestederne, og hvem der kan få adgang her til. Man kunne forestille sig visse monumenter og gravsteder blive genstand for emotionelle konflikter, såfremt flere brugere oprettede hver deres kontrasterende fortolkning eller holdning til et bestemt gravsted.

Potentielle klienter - hvem og hvor mange er de?

Ifølge tal fra Danmarks Statistik (DST 2014) og DR Medieforskning (DR 2014) udgør den nuværende gruppe af ældre over 65 år i Danmark anno 2015 i alt 1.063.879 danskere, hvilket svarer til hver 5. dansker. Den generelle middellevealder i Danmark er pt. 80,6 år, hvilket betyder, at hver 27. dansker tilhører gruppen af de ældste borgere, dvs. mennesker, der allerede har overskredet normen for forventet dansk levetid, og derfor statistisk set kan dø når som helst. Befolkningsfremskrivningen viser, at i år 2050 vil denne gruppe bestå af hver 11. dansker (beregnet ud fra middelalderen anno 2014), og det betyder altså over en fordobling i antallet af de ældste ældre.

Den voksende gruppe af ældre i Danmark kommer formentligt også til at leve et længere liv i et samfund, der bliver stadig mere digitaliseret. I 2014 havde 95 % af danskerne en Facebook profil, hvoraf 59 % brugte den dagligt. Blandt de 60-74 årige havde 44 % en smartphone, 40 % en tablet og 91 % benyttede internettet regelmæssigt. Flere ældre har altså i dag en tilstedeværelse på internettet og kan uden problemer tilgå institutionelle digitale services samt kommunikere på de sociale medieplatforme, som også deres venner, børn og børnebørn benytter. De teknologisk kyndige ældre vil i stigende grad have holdninger og ønsker til digitale aspekter af døden og historien om "det levende liv". Ved hjælp af sociale og digitale medier vil flere og flere skrive sig ind i den digi-

Kirkegårdens guidede ture trækker altid mange interesserede besøgende til. Her modtager en gruppe af byens borgere en botanisk rundvisning på Almen Kirkegård i Aalborg. Foto: Jakob Borrits Sabra.

tale mindekultur gennem online bidrag til mindet om nære familiemedlemmer eller i konstruktionen af selvbiografisk materiale på Internettet.

For 2015 estimeres det samlede antal dødsfald at være 51.535. Hvis vi meget konservativt forestiller os, at hver afdøde har 10 pårørende (ægtefælle, børn, børnebørn, nære venner) vil 515.350 danskere i 2015, blive berørt af en nærtståendes dødsfald. Det svarer til, at hver 11. dansker hvert år berøres. Det er rimeligt at antage, at hele denne gruppe af sorgramte, en betydelig andel af den danske befolkning, vil være interesserede i udviklingen af tilgængelige digitale løsninger til at danne mindefælleskaber, etablere og bevare mindsteder samt mediere fortællingen af den dodes historie.

Digital mediering

Traditionelt set er den dodes historie blevet fortalt af professionelle fortællere såsom præster, bedemænd, sangere, forfattere eller journalister. Disse formidlere var vigtige for de efterladte, der midt i dødens kaos skulle til at konstruere en ny virkelighed. De leverede et stabilt tidssvarende biografisk billede af afdøde, en for den sørgende pårørende brugbar fortælling i den nye og kaotiske virkelighed.

Hvor begravelse og gravøl i dag stadig fungerer som de rituelle handlerum for en social opretholdelse af fortællingen om den døde med gravstedet som den primære fysiske forankring, så udgør de sociale medier deres digitale modstykke. Facebook, Twitter og Youtube fungerer som digitale platforme for den sociale mediering af den døde. Den dodes digitale profil viser en virtuel repræsentation af det (op)levede liv, et resultat af den levendes bevidste selvbiografiske identitetskonstruktion.

Så længe de sociale netværk fortsat er aktive på profilen, som nu er repræsenteret som en mindeside, holdes fortællingen om den døde i live som et aktivt minde, uhindret af geografiske afstande. Gennem det aktive netværk får den døde agens (kan intervenere på et psykologisk eller metafysisk plan) og har fortsat en simuleret tilstedeværelse, nærhed og forbindelse til familie, venner eller kolleger.

Gravsteder og fortsatte bånd

Kirkegården er for mange efterladte et kontrapunkt til døden, et privat rum midt i offentligheden, hvor det er accepteret at hulke, græde, tale uden synlig modtager, tale med sig selv, kysse sten, samt trave rundt i timevis. Gravstedet er det fysiske sted, hvor tilstedeværelsen og kontakten til afdøde er stærkest, hvor synlig kommunikation (materielle spor i form af ting og gaver) og usynlig kommunikation (indre skjult samtale) forekommer, og hvor savnet og sorgen kan finde sin plads i nye virkelighedskonstruktioner med døden som aktiv partner.

De ofte mere subjektive digitale hilsner adresseret til afdøde på en virtuel mindeside kan sammenlignes med de emotionelle praksisser observeret på gravstedet. For Kasket (2012) vidner begge typer adfærd om, at den døde lever videre hos de efterladte, og at der fortsat er stærke, emotionelle bånd.

Gravgaver (et glas whisky) på kirkegården Rustoord i Nijmegen. Gravstedet vidner om en aktiv udveksling mellem de levende og den afdøde, og at vedkommende fortsat har en rolle i de levendes liv.

Foto: Jakob Borrits Sabra.

Når madpakken eksempelvis indtages i forbindelse med familiebesøg og udflugter til kirkegården, manifesteres gravstedet som rammen om de forsatte sociale bånd med afdøde.

Det digitalt medierede gravsted kan være med til at forstærke gravens steds karakter og den situerede praksis ved at hjælpe nye fællesskaber på vej på tværs af afstande og i forvejen etablerede sociale grupperinger. Ved at kunne efterlade en digital hilsen på mindesiden, kan den for familien ukendte klassekammerat ydermere sætte sit præg på mindefortællingen, og den nære familie vil opleve mindet om afdøde vokse og potentielt lære hidtil ukendte facetter af afdødes personlighed.

Tilstedeværelse og fravær i den digitaliserede mindekultur

Den digitale mindekultur bør ikke opfattes som et flygtigt, tidstypisk fænomen for en begrænset befolkningsgruppe. Det betyder ikke, at alle de opstillede produkter og services er lige relevante for kirkegårdskulturens udvikling. Det væsentligste at tage fat i er populariteten af de internetbaserede mindesider og de relationelle interaktioner og fællesskaber, som de medfører. Her ses en digitalt forstærket social praksis med klare referencer til tidligere sorgarbejde, terapi og mindefællesskab omkring graven og i hjemmet. Det unikke rum, som kirkegården udgør gennem sit landskab, kan ikke erstattes. De digitale rum giver derimod mulighed for hele tiden at være i kontakt med mindet og dem, man deler det med - et rum for sorg og mindepraksis *ex situ* med mulighed for øjeblikkelig adgang uanset placering.

De digitalt medierede fysiske gravsteder, såkaldte *hybride gravminder*, har et stort potentiale til at kunne sikre en forstærket oplevelse af den dødes tilstedeværelse for den, der måtte komme forbi graven, samt til at være en måde for den døende og dennes familie at sikre sig en informationsrig plads blandt andre døde på kirkegården (Maddrell 2013). Oplevelsen af den dødes fravær, som det kan forekomme ved grave med sparsomme inskriptioner eller manglende pyntning og vedligehold, kan kompenseres med en aktiv, informativ og vedkommende digitalt efterskrift. At gøre dette offentligt tilgængeligt giver sten, sted og den afdøde en stemme og en betydning som en del af kirkegården, landsbyen, storbyen og det kulturelle, sociale og menneskelige fæl-

lesskab. Historien kan fortælles videre gennem det digitale medie, og den kan gøres rig på billeder, lyd og skrift og assistere i fortællingen bag navnet, stenen og gravstedet. Historierne vil danne et byhistorisk og sociologisk arkiv *in situ*, som ikke bare eftertidens historikere, arkivarer og arkæologer men også helt almindelige borgere vil kunne dykke ned i.

Digitale mediers overlevelse i en tid med konstant udvikling og forandring er forbundet med en vis usikkerhed. Derfor er det også svært at spå om, hvorvidt det indhold, man producerer i dag, vil være relevant eller læsbart om 10 og 20 år. Der er ingen garantier for levetiden, og visse teknologier vil langsomt dø ud og blive erstattet, som det eksempelvis er sket med lyd-kassettebåndet. Med digital teknologi forholder det sig dog anderledes, da man i udvikling af nye systemer og digitale standarder sørger for, at digitalt indhold altid kan læses retrospektivt. De digitale minders emotionelle indhold og stærke betydning er i sig selv en forsikring om, at etablere og professionelle firmaer vil sørge for, at indhold produceret efter tidens standard også vil kunne læses fremad i tid.

Kirkegårdsturismens Janusansigt

Der er i disse år en øget interesse for at besøge og opleve kirkegården. Det fremgår af det store fremmøde, som landets storbykirkegårde oplever, når de afholder kulturelle arrangementer i forbindelse med *Allehelgensaften* eller *Kulturnat* som eksempelvis på Assistens Kirkegård i København. Et andet eksempel på interessen er medieopmærksomheden omkring teaterforestillingen *Kirkegården* på Assistentens Kirkegård i Odense (Kristelig Dagblad 2014). Besøgende fra nær og fjern kommer rejsende til kirkegården for at opleve både uhyggen om natten, de spændende beretninger om personer fra kunsten og videnskaben samt oplevelser i rammer anderledes end dem, de er vant til at færdes i.

Turismen medfører perioder med spidsbelastning af kirkegårdens faciliteter, øget trafik og menneskelig larm og tilstedeværelse. Tanken om en travl og larmende hverdagsturisme er næppe ønskværdig rundt omkring på landets kirkegårde, men det er vigtigt at være varsom med ikke at dømme forandringspotentialer ude, fordi de måske repræsenterer en potentiel risiko for misbrug, krænkelse, dårlig smag eller uhensigtsmæssig opførsel. Gravstedsmediering og turisme medfører ikke nødvendigvis et typisk kirkegårdsskræmme-

Hvert år i oktober måned inviterer Kulturcenter Assistens byens borgere ind på Assistens Kirkegård til stemningsfulde oplevelser. Foto: Jakob Borrits Sabra.

billede med topløs solbadning, forurettede gravstedejere, hensynsløs opførsel og synligt skrald smidt omkring på stier og gravsteder. Det er nogle helt andre urbane mekanismer og politikker, som skaber disse situationer og skal løse dem. En digital gravstedsmediering og formidling skaber tværtimod et forstærket rum for de brugere, der vil styrke mindet om den døde. Ved eventuelt at gøre familiens mindefortælling tilgængelig for andre besøgende, bidrager de endvidere til kirkegårdens formidling af de små og store hverdagsfortællinger.

Taler man med kirkegårdens brugere, viser det sig, at flertallet uanset kulturel, geografisk eller religiøs baggrund har en ganske veludviklet forståelse for gravenes betydning og de følelser, der er forbundet med dem. Hvis man blot synliggør intentionerne om at opretholde kirkegården som et demokratisk fællesrum for alle med et fokus på stedets praksis og sensitive atmosfære, vil enhver turist med fuld forståelse underlægge sig dette kodeks og derigennem automatisk tage de forventede hensyn.

Digitale fortællinger sikrer kulturhistorien på kirkegården

Hvor kirkegårdens landskab, monumenter og gravsten virker uforgængelige, er de fortællinger, som de hver især bevidner, anderledes flygtige. Fortællingerne bæres af mennesker, og hvis ikke de overleveres, nedfældes og indsamles,

vil de dø ud med fortælleren. Man kan her tale om nødvendigheden af en i traditionel forstand mundtlig overlevering mellem generationer af kirkegårdspersonale og entusiaster, med mindre man som kirkegård aktivt går ind og fastlægger en formidlings- og konserveringspolitik på området. Da mange historier og fortællinger kun delvist nedfældes i informationsfoldere eller udgives i private bogsamlinger, kan en del af kulturen let gå tabt. Med TV-programmet *Se min smukke kirke* har Århus Stift sikret sig en langsigtet digital løsning for lettilgængelig opbevaring og distribution af de mere finmaskede fortællinger om kirker og kirkegårde. Men oftest er virkeligheden den, at kulturformidling for kirkegårdenes vedkommende sjældent kan findes i menighedsrådets eller kommuneudvalgets budgetplaner. Midlerne, hvis de eksisterer, forsvinder ind i den daglige drift eller til vedligehold og pludselige reparationer af bevaringsværdige bygninger og monumenter. En reel kulturformidlingspolitik med plads til udvikling, udbygninger, projektansættelser og nye indkøb forefindes stort set ikke på de danske kirkegårde.

I England kæmper man også for de store victorianske kirkegårdes overlevelse. Den engelske kirkegårdsmodel er forskellig fra den danske, idet dens overlevelsesstrategi beror på kirkegårdsambassadørkorps, vennerforeninger, velgørenhedsbidrag, offentlige og private arrangementer samt fondsansøgninger. Her anses formidlingen af kirkegårdskulturen til den brede offentlighed som en nødvendighed for at komme i betragtning til fondsmidler. I den forbindelse kan man godt sige, at de danske bykirkegårde har spændende udfordringer i sigte. De er under mediernes og politikernes bevågenhed i en tid, hvor borgernes adgang til grønne byrum er på den politiske agenda og kirkegården anses som et attraktivt rekreativt parkmiljø i byen. Denne opmærksomhed kan ses som en mulighed for at sprede fortællingen om kirkegårdens vigtige position i det danske samfund. Dette sker kun ved en engageret og professionel formidling præget af forskellige tilgange til oplevelser, der appellerer både til brugere og besøgende. Nogle grupper ønsker at vide mere om specifikke grave, nogle vil have et godt gys i vintermånederne, andre vil gerne forstå døden, men for de fleste borgeres vedkommende gælder det, at de ikke aner, hvilke muligheder kirkegården har at byde på ud over at være et stille sted præget af død, sorg og minde.

Designkoncepter for kulturelle oplevelser på kirkegården. Med smartphonen som vejviser vil den besøgende kunne vælge guidede ture med forskellige temaer.

Har kirkegården muret sig ind i sig selv?

I forandringsprocesser bliver nye initiativer ofte mødt med skepsis og nervøsitet. Hvorvidt kirkegårdsadministrationer er anderledes anlagt, kan jeg ikke udtale mig om, men ofte mødes nye teknologiske scenarier med samme skepsis og tendens til at se begrænsninger frem for muligheder. Alle større landvindinger inden for massemedier såsom fotografiet, telefonen, fjernsynet, internettet og mobiltelefonen blev indledningsvist alle dømt en begrænset karriere, men nu er de integreret i alle dele af vores samfund og vores dagligdag, på godt og ondt. Spørgsmålet hver kirkegård bør stille sig selv er; hvis vi blev mødt af et behov for nye digitale alternativer til gravudformning, mindekonstruering og medieret fortælling, ville vi så imødekomme det eller modsætte os det? På hvilket grundlag ville vi træffe vores beslutninger? Tradition, information, intuition?

Politisk og kulturelt bliver kirkegården oftest betragtet som et rum og en institution for sig. Denne særstatus er både kirkegårdens styrke og dens svaghed. I alle andre byrum og politiske institutioner mødes beslutningstagerne og medarbejderne af divergerende offentlige holdninger, der skaber uenighed og konflikt, og som efterfølgende mægles og løses. I kraft af kirkegårdens funktion som begravellesplads bliver den ofte behandlet med en særlig form for ømhed, hvor man for enhver pris i sin planlægning forsøger at forsikre sig mod forurettede gravstedsejere og klagesager. Ved

at opfatte og indrette kirkegården som et monofunktionelt sted og behandle dets brugere med fløjlschandsker, risikerer man at gøre sig selv en bjørnetjeneste. Man risikerer at vende sig bort fra sine omgivelser og skabe et ensomt by- og minderum, hvor det bliver svært at interagere aktivt med det omkringliggende samfund. Det er derimod menneskers diversitet, forskellige karaktertræk og holdninger, der skaber inspiration og refleksion - det gælder både i livet og i døden.

Det vil være højst usandsynligt, at kirkegården skulle miste sin betydning på grund af udviklingen af de sociale digitale mindeteknologier. Da graven, så langt man kan gå tilbage i historien, altid har haft betydning for mennesker og samfund, er den i sig selv den bedste og mest effektive "teknologi", vi har til at mindes vores døde. Den har ændret form, udtryk, symbolik og materiale over tid, men dens betydning forbliver stadig stærk. Gravens materialitet og mediering opstår ud fra et grundlæggende menneskeligt behov for at finde en plads til døden - ikke som et forsøg på at kontrollere døden. At antage, at sociale medier kommer til at erstatte behovet for et fysisk sted, hvor vi kan mærke vores følelser og forankre dem, er at have misforstået hele pointen med begravelse, bisættelse og kirkegårdens kulturelle og sociale historie. Sociale netværk revolutionerer vores liv og dagligdag og dermed også vores omgang med døden og mindekulturen, men det er ikke det samme, som at det ophæver vores grundlæggende behov for traditioner, ritualer, sted og materialitet for at forstå livet, døden og vores egen placering i det.

Med hensyn til teknologiens indtræden på kirkegården, står de forskellige administrationer, råd og udvalg over for at skulle træffe nogle valg. I hvor høj grad ønsker man at udvikle kirkegårdsturismen, er man i menighedsrådet for eller imod brugen af smartphones, tablets og andre medieenheder, mens man færdes på kirkegården, og hvordan vil man eventuelt regulere i forhold til afspilning af musik, lyd og visuelt indhold. Hertil bør det påpeges, at flertallet af kirkegårdsgængerne, uanset om de kommer som gravstedejere, brugere eller besøgende, i dag ofte udviser stor tolerance over for nye alternativer. De er generelt interesserede i døden som tema og de mange fortællinger, der gemmer sig på kirkegården. Når de nu alligevel alle har en mobiltelefon med i lommen, som med tiden vil blive udskiftet med en smartphone, så er det oplagt at begynde at overveje en digital kulturformidlingsstrategi også.

Med denne artikel har jeg forsøgt at bringe overblik over

nogle af de flydende digitale fænomener, som international forskning og praksis har fokus på lige nu. Jeg har ligeledes redegjort for deres muligheder og begrænsninger og for nogle af de praktiske såvel som eksistentielle spørgsmål, der naturligt opstår i denne sammenhæng. Det er mit håb, at artiklen kan fremme viden og debat om samfundets nye praksisser og kommunikationsformer samt det digitale fremtidsperspektiv for vores fælles kirkegårde og kulturhistorie.

Litteratur

Medieudviklingen i 2014, DR Medieforskning, Danmarks Radio, Danmarks Radio 2014.

"IT anvendelsen i befolkningen - 2014", *Danmarks Statistik 2014*.

Gotved, Stine, "Research review: Death online - alive and kicking", *Thanatos*, 3(1), 2014, 112-126.

Graham, Connor m. fl., "Gravesites and websites: a comparison of memorialization", *Visual Studies* 30(1), 2015, 37-53. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1472586X.2015.996395> [besøgt 20. marts 2015].

Kasket, Elaine, "Continuing bonds in the age of social networking: Facebook as a modern-day medium" *Bereavement Care*, 31(2), 2013, 62-69.

"Teater provokerer - Udskifter scenen med kirkegård", *Kristeligt Dagblad* 15. oktober 2014.

Maddrell, Avril, "Living with the deceased: absence, presence and absence-presence" *Cultural Geographies*, 2013. <http://cgj.sagepub.com/cgi/content/long/1474474013482806v1>.

Markussen, Anne Kjærsgaard, "Kirkegården som religiøst rum", *Kirkegårdskultur* 2013-14, 64-70.

Sommer, Anne-Louise, *De dødes haver: den moderne storbykirkegård*, Odense 2003. <https://books.google.com/books?id=BfcVAQAIAAJ&pgis=1> [besøgt 10. juni, 2015].

Walter, Tony m. fl., "Does the internet change how we die and mourn? Overview and analysis." *Omega* 64(4) 2011, 275-302. <http://dx.doi.org/10.2190/OM.64.4.a>.

Internet referencer

Mindet.dk, <http://mindet.dk/>

Muchloved.com, http://www.muchloved.com/g_home.aspx

Deadsocial, <http://www.deadsocial.org/>

SafeBeyond, <https://www.safebeyond.com/>

Vidstone Serenity Panel, <http://www.vidstone.com/>

Rosettastone, <http://www.rosettastonemicrochip.com/>

Se Min Smukke Kirke, http://www.tv2oj.dk/vil_du_se_min_smukke_kirke